

Разработаны законодательные предложения по внесению изменений в Бюджетный кодекс Украины, предполагающих отнесение ассигнований на научно-технические исследования к числу защищенных статей госбюджета государства. Выполняются исследования по адаптации модельного законодательства МПА СНГ в области эколо-

гической безопасности [2], энерго- и ресурсосбережения.

Дальнейшее развитие и совершенствование законодательного поля Украины требуют полномасштабного учета и реализации приведенных положений, рекомендаций, наработок и являются перспективным пространством для научного поиска.

1. <http://www.iacis.ru/html/?id=22>

2. *Авілова І.М.* Аналіз індикаторів екологічної безпеки та їх зв'язок з наукометрією // Наука та наукознавство. — 2005. — № 3.

*О.С. Вашуленко,
аспірант*

Огляд законів про науково-технічну діяльність в Україні у порівнянні із законами інших країн світу

Науково-технічний розвиток є одним з вирішальних факторів у процесі соціально-економічних перетворень, подолання кризових явищ і стабілізації економіки. У цьому зв'язку для всіх країн світу, що вступили на шлях ринкових перетворень економіки, проблема підвищення ролі науки, збереження й відновлення виробничого й науково-технічного потенціалу є особливо актуальною. Проте у деяких країн науково-технічна складова не тільки не стала фактором економічного зростання, але найчастіше повністю була відсутня.

Після розпаду СРСР та проголошення незалежності Україна зайнялася створенням самостійної наукової системи, формування якої спиралося на розробку системи законодавства. На початку 1990-х років відбувалися активні дискусії в науковому середовищі щодо шляхів реформування сфери науки. Не можна сказати, що ця сфера цілком перебувала поза увагою державних органів, проте відбувся

занепад української науки на тлі постійних розмов про її реформування. Водночас Верховна Рада України протягом періоду незалежності сформувала достатньо прогресивну правову базу для наукової й науково-технічної діяльності.

Проведений аналіз діючого законодавчого і нормативно-правового забезпечення переходу економіки України на інноваційну модель розвитку показав, що починаючи з 1991 року таких документів у нашій державі було прийнято понад 200.

За цей час приймалися закони, постанови Верховної Ради, укази Президента України, постанови, розпорядження Кабінету Міністрів України, а також накази міністерств та відомств, на яких ґрунтується науково-технологічна діяльність України. На даний момент в нашій державі прийнято приблизно 30 законів, 70 постанов та розпоряджень, 30 указів та наказів, а також приблизно 20 нормативних актів

інших органів влади — листи, тимчасові положення, положення та інше.

Основні закони України в науково-технічній сфері за період 1991 — 2006 років згруповані за наступними напрямками: науково-технічна діяльність, інноваційна діяльність, інформаційна діяльність та міжнародне співробітництво у галузі науково-технологічної та інноваційної діяльності.

Існують три найбільш активних періоди, що впливали на розвиток науки. Початковий етап — 1991—1993 роки — та етапи інноваційного становлення країни — 1997—1999 та 2001—2004 роки. Загалом ці періоди були порівняно сприятливими для розвитку науки, проте докорінних перетворень в науковій сфері не відбулося, оскільки не всі закони були економічно обґрунтовані й тому не всі діють в повному обсязі.

Розглянувши стан законодавчої сфери в країнах СНД, зазначимо, що в Росії законодавство щодо науково-технологічної сфери складається з більш як 140 федеральних законів, а в сукупності з іншими правовими актами цей обсяг характеризується цифрою, що перевищує 900 [1].

Основним законом, що регулює наукову й науково-технологічну діяльність Росії, є федеральний закон «Про науку й державну науково-технічну політику», прийнятий 23 серпня 1996 року [2]. Він визначає основні напрямки розвитку законодавства в сфері науки, принципи організації, керування й фінансування наукової діяльності. Цей закон і на даний момент є основоположним нормативним актом, що регулює відносини в галузі науки в Росії. У ньому визначені: суб'єкти наукової й науково-технологічної діяльності; їхні права й обов'язки; принципи органі-

зації й регулювання цієї діяльності; принципи формування й реалізації державної науково-технічної політики.

Всі інші закони і нормативно-правові акти Росії в галузі науки і науково-технологічної політики приймалися й приймаються у відповідності із вищевказаним законом про науку.

Згодом окремі статті й пункти федерального закону «Про науку...» потребували удосконалення, у зв'язку з чим були прийняті федеральні закони «Про внесення змін і доповнень у федеральний закон «Про науку й державну науково-технічну політику» від 1998, 2000 та 2001 років.

Також 13 липня 1996 року указом Президента Російської Федерації була прийнята «Доктрина розвитку російської науки», в якій вперше сформульовані найважливіші принципи державної науково-технічної політики.

18 травня 1998 року постановою Уряду Російської Федерації була прийнята «Концепція реформування російської науки на період 1998—2000 років», в якій передбачена подальша активізація державної науково-технічної політики.

У березні 2002 року був розглянутий і затверджений пакет програмних документів, в який увійшли «Основи політики Російської Федерації в галузі розвитку науки та технологій на період до 2010 року і подальшу перспективу» та «Пріоритетні напрямки розвитку науки, технологій і техніки Російської Федерації на період до 2010 року».

Першим законодавчим актом, що був прийнятий в Білорусі з приводу науково-технологічної діяльності, став закон «Про основи державної науково-технічної політики» [3]. Прийняття його відбулося 19 січня 1993 року, і саме в цьому законі велика увага приділяла-

ся постійному удосконаленню системи державного регулювання наукової діяльності. Крім нього, 21 жовтня 1996 року був прийнятий закон «Про наукову діяльність», 5 травня 1998 року — закон «Про Національну академію наук», а 5 травня 1999 року — закон «Про науково-технічну інформацію». Відповідно до них наступним етапом став декрет Президента Республіки Білорусь «Про вдосконалення державного управління у сфері науки», затверджений 5 березня 2002 року.

На даний момент в Білорусі діє близько 100 нормативних правових актів, що регулюють окремі аспекти науково-технологічної діяльності. Однак, на думку С.С. Лосєва [4], незважаючи на це, не можна говорити, що в Білорусі сформоване законодавство в цій сфері. Він обґрунтовує зазначене тим, що навіть дотепер на законодавчому рівні не встановлено такі основні визначення, як «інноваційна політика», «інноваційна інфраструктура», «суб'єкт інноваційної діяльності»; відсутній механізм економічного стимулювання здійснення інноваційної діяльності; відсутні норми прямої дії, спрямовані на розвиток інноваційної діяльності в цілому.

У Республіці Молдова наука існує винятково у формі діяльності, що фінансується з державного бюджету, або у формі грантів, призначених для державних організацій даної сфери. Основним документом, що регулює наукову й інноваційну діяльність у Молдові, є кодекс «Про науку й інновації» [5], прийнятий парламентом Молдови в остаточному читанні 30 липня 2004 року. Як повідомили в прес-службі вищого законодавчого органу Молдови, мета даного документу — стимулювання дослідницької діяльності в країні

й відродження молдавської науки як такої. Кодекс передбачає підвищення відповідальності вчених за результати своїх досліджень. Документом передбачається укладення угод між науковими організаціями й урядом, а також модернізація системи Академії наук. Планується розробити систему оцінок й акредитації науково-дослідних організацій, зміцнити відносини між наукою, інноваційною діяльністю й освітою, а також узагальнити досвід таких невеликих країн, як Ірландія, Фінляндія, Словенія й Естонія, які досягли певних успіхів у розвитку науки і техніки. Кодекс містить 166 статей, включених у п'ять розділів, а також шість додатків, що є складовою частиною даного закону. Потрібно сказати, що кодекс «Про науку та інновації» — перший в історії Молдови юридичний документ такого плану.

Крім кодексу, в Молдові приймалися й інші законодавчі акти в сфері науки. У 2002 році 3 жовтня був прийнятий закон «Про науково-технологічну інформацію» [6], метою якого є створення правової бази, що сприятливо впливатиме на розвиток сфери науково-технологічної інформації. 10 липня 2003 року був прийнятий закон «Про державну політику в області інновацій і трансферу технологій», що встановлює правові, організаційні й економічні основи розробки й проведення державної політики в області інновацій і трансферу технологій у Республіці Молдова. А також був прийнятий закон «Про науково-технологічні парки й інноваційні інкубатори» (2007 рік), що полягає в стимулюванні інноваційної діяльності й діяльності в області трансферу технологій, призначених перетворювати результати наукових досліджень та інновацій у

товари, послуги, нові або вдосконалені процеси.

Особливо важливе реформування сфери науки для таких країн СНД, як Вірменія, Грузія, Казахстан. На думку президента Національної академії наук Вірменії Радика Мартиросяна, в таких країнах СНД є величезні можливості для розвитку науки [7]. Наприклад, Вірменія займає одне з перших місць у світі за рівнем розвитку інформаційних технологій. За його словами, Вірменія з радянських часів була однією з передових країн у цій сфері.

Найважливішою проблемою наукової сфери цих країн є недостатнє фінансування. Проте останнім часом і в цих країнах все більше уваги приділяється розвитку науки. У Вірменії на даний момент розробляється концепція реформування сфери науки, яка в 2007 році була виголошена на прес-конференції в Єревані, а також був представлений проект розвитку науки на 2007—2010 роки. Також у 2000 році у Вірменії був прийнятий закон «Про наукову й науково-технічну діяльність», який чітко регулює відносини суб'єктів наукової діяльності й державних органів, а також визначає принципи формування й здійснення державної політики в цій сфері.

У Грузії прийнятий закон «Про гарантії соціального забезпечення вчених» (2003 рік), мета якого — створення гідних умов і гарантій для життя й діяльності вчених, виходячи з виняткового значення науки для державного розвитку. У Казахстані 2001 року прийнятий закон «Про науку» [8], який регулює суспільні відносини в галузі науки й науково-технічної діяльності, визначає права й обов'язки суб'єктів наукової й науково-технічної сфери. А також в 2002 році прийнятий закон

«Про інноваційну діяльність», що регулює відносини в сфері інноваційної діяльності, визначає основні принципи, напрямки й форми реалізації державної інноваційної політики.

Якщо говорити про розвинуті європейські країни, наприклад Великобританію, то починаючи з 1980-х років її уряд проводить активну політику з розвитку науково-технологічного сектору економіки. У середині 80-х років минулого століття Великобританія домоглася помітного поліпшення своїх позицій у світовій економіці. Протягом тривалого періоду Великобританія випереджала інші західноєвропейські країни за кількісними характеристиками розвитку науково-дослідної діяльності. Великобританії вдалося не тільки наздогнати, але й випередити своїх партнерів по ЄС щодо головних економічних показників. На даний момент її уряд продовжує розглядати прискорення науково-технологічного розвитку як основу для стабільного росту економіки. Великобританія в 2006 році зберегла другі після США позиції за показниками, що характеризують дослідницький потенціал.

У Німеччині наукова й дослідницька діяльність є невід'ємною частиною повсякденного життя. Законодавчий акт, в якому сформульовані основні цілі, принципи і засади державної науково-технічної політики, — це закон «Про розвиток НДДКР у пріоритетних галузях та сприяння процесам впровадження нових технологій» [9], прийнятий 1994 року. На сьогоднішній день інвестиції в науку в Німеччині великі, як ніколи. У 2005 році уряд Німеччини оголосив про початок глобальної за масштабами інноваційної програми, основна мета якої — забезпечити найбільшим науковим центрам Німеччи-

ни до 2010 року зріст фінансування. У результаті цього з'явилася можливість здійснення нових досліджень, підтримки молодих вчених, поліпшення кооперації в науковому середовищі.

Велику увагу приділяє активізації наукової та інноваційної діяльності Європейський Союз. Основою інноваційної політики Європейського Союзу є «План розвитку міжнародної інфраструктури інновацій і передачі технологій», прийнятий в 1985 р. Головна мета даного документа — прискорення й спрощення процесів втілення результатів наукових досліджень у готових продуктах на національному й наднаціональному рівнях, а також сприяння поширенню інновацій.

Фактично з 1995 р. Європейський Союз розпочав формування європейської наукової та інноваційної системи. Великобританія, Німеччина й Франція, що входять в Європейський Союз, займають відповідно третє (2,3% ВВП), четверте (2,4% ВВП) і п'яте (2,2% ВВП) місця у світі за абсолютною величиною витрат на НДДКР. Крім того, починаючи з 2000 року Європейський Союз формує концепцію нового наукового простору, який допоможе зберегти та збільшити перевагу науково-технологічної системи об'єднаної Європи. На даний момент розробляється Стратегія інноваційного розвитку на 2008—2011 роки. Вона буде прийнята на урядовому рівні й визначить завдання побудови суспільства, заснованого на інтелекті й знаннях.

Найбільш вражаючих результатів науково-технологічного розвитку домоглися США та Японія [9]. Саме в цих країнах законодавчі акти, в яких сформульовані основні цілі, принципи і засади державної науково-технічної політики, прийняті та успішно реалі-

зуються. Завдяки досягненням науки та технологій США є безперечним лідером світового економічного розвитку. Так, у США організація науки забезпечена потужною законодавчою базою: майже 4000 федеральних законів регулюють проблеми, пов'язані з науковою сферою. Основним законом науково-технологічної діяльності в цій країні є федеральний закон «Про національну наукову і технологічну політику, організації та пріоритети», прийнятий у 1974 р. [10].

На сучасному етапі розвиток науки в США йде все більшими темпами. Головним координуючим органом щодо розвитку науки і наукових досліджень є Управління по науці та техніці при Президенті США, яке очолює радник Президента по науці та техніці. Завдання управління — підготовка пропозицій та консультація Президента з метою розробки національної політики ефективного використання досягнень науки і техніки в інтересах національної безпеки та загального благополуччя. Крім консультування Президента стосовно планів, програм різних урядових відомств, воно координує заходи федеральних органів у галузі науки й техніки.

Якщо говорити про кризові або гострі проблеми в розвитку сучасної американської академічної науки, то в програмній доповіді Адміністрації Буша про національну наукову політику США в XXI столітті, опублікованій в липні 2004 р., у загальному вигляді найбільша проблема була сформульована як «падіння інтересу до науково-технічної кар'єри у всіх верствах населення» [11, с.8—9].

Японія на початку свого підйому широко впроваджувала науково-технологічні результати, одержані перш за

все в США. У 1960—1980 роки Японія побудувала міцну науково-технологічну політику на шляху до економічного розвитку. Тому наступним кроком в цьому напрямку стало прийняття 11 листопада 1995 року основного закону, що регулює науково-технологічну діяльність в Японії, який так і називається «Основний закон про науку і техніку». Саме він проголосив розвиток науки і техніки пріоритетним національним завданням і поставив за обов'язок уряду активно сприяти його безумовному виконанню. У розвиток закону й з метою проведення всебічної й систематичної політики стимулювання науки й технологій 2 липня 1996 р. в Японії був прийнятий Генеральний план по науці й технологіям на 1996—2000 роки.

На відміну від України в зарубіжних країнах самостійна наука та її законодавче оформлення зародились та існують на протязі багатьох років. У таких країнах науково-технологічна сфера ефективно функціонує і не потребує створення нового законодавства або його удосконалення.

Розглянувши стан розвитку законів про науково-технічну діяльність в різних країнах світу, можна зробити наступні висновки.

Україна є однією із перших держав у СНД, яка активно почала створювати законодавчу базу в сфері науково-технологічної діяльності. Порівняно з іншими країнами СНД наша держава першою прийняла закон, на базі якого формувалася наукова система.

Пакет законів, які регулюють наукову діяльність в Україні, Росії, Білорусі та Молдові, практично вже напрацьований. Однак треба відзначити, що процес розробки наявної норма-

тивно-правової бази відбувався дещо безсистемно. Прийняті закони швидко змінюються, законодавчі акти, постанови і декрети часто суперечать один одному, що утруднює їх використання. Тому як для України, так і для Росії, Білорусі та Молдови створення більш дієздатної законодавчої і нормативної бази регулювання науково-технологічної сфери залишається актуальним і дотепер.

Для інших країн СНД реформування сфери науки є дуже важливим питанням на сьогоднішній день. Для них процеси оформлення та створення законодавства в галузі науки і техніки є на початковому рівні. У Вірменії, Грузії, Казахстані є величезні можливості для розвитку науки. Проте недостатня увага з боку держави негативно впливає на розвиток науково-технологічної та інноваційної діяльності.

У розвинених країнах наукова галузь є сформованою і процес розвитку науки відбувається в стабільній економіці. Заслуговує на увагу організація інноваційної діяльності у цих країнах, оскільки, як відомо, Японія посідає друге місце у світі за рівнем розвитку науки й технологій, а США — перше. Забезпечення державної підтримки науки дозволило таким країнам, як США і Японія, зайняти лідируючі позиції на світовому ринку.

Отже, про місце української науки у світовому рейтингу можна судити, виходячи із сукупності сучасних вимог щодо формування відповідних пріоритетів розвитку науки, технологій та інновацій, їх законодавчої бази, кадрової політики, матеріально-технічного забезпечення, економічних методів регулювання розвитку науково-технологічної й інноваційної сфери.

1. *Выступление* министра науки и технологий Российской Федерации М.П. Кирпичникова по докладу «Законодательное обеспечение научно-технического прогресса» на парламентских слушаниях в Совете Федерации 3 декабря 1998 г. (<http://www.informika.ru/text/magaz/newpaper/messedu/cour9812/3100.html>).
2. Закон Российской Федерации «О науке и государственной научно-технической политике» от 23 августа 1996 года № 127 (<http://gsntinorms.ru/norms/common/doc.asp?0&/norms/akts/f-96.htm>).
3. Закон Беларуси «Об основах государственной научно-технической политики» от 19 января 1993 года № 2105-ХІІ // Ведомости Верховного Совета Республики Беларусь. — 1993. — № 7. — С.43.
4. *Лосев С.* Проблемы формирования законодательства Республики Беларусь об инновационной деятельности // Материалы Междунар. форума «Инновационные технологии и системы». — Минск: ГУ «БелИСА», 2006. — С.156.
5. *Кодекс* Республики Молдова «О науке и инновациях» от 30 июля 2004 года № 125-129 (<http://www.cnaa.acad.md/ru/normative-acts/science-innovation-code/>).
6. Закон Республики Молдова «О научно-технологической информации» от 3 октября 2002 года № 1344-ХV (<http://www.parlament.md/download/laws/ru/>)
7. *Мартиросян Радик.* Науку в Армении нужно реформировать // Материалы Междунар. симпоз. «Проблемы биохимии, молекулярной и радиационной биологии и генетики» (24-28 января 2008 г.).
8. Закон Республики Казахстан «О науке» от 9 июля 2001 года № 225-2 (<http://www.pavlodar.com/zakon/>)
9. *Научно-техническая политика как механизм стойкого развития экономики (зарубежный опыт)* / Ю.С. Ермолаев, Е.И. Мурашов, Н.С. Кальвинковская, Н.С. Притыцкая // *Новости науки и технологий.* — 2005. — № 1(2).
10. *Варгатюк А.* Законодавче забезпечення формування та реалізації нової державної науково-технічної політики України в контексті світового досвіду її правозастосування // Матеріали ХІІ Міжнар. наук.-практ. конф. “Проблеми й перспективи інноваційного розвитку економіки” (10—15 вересня 2007 р.).
11. *Миронов А.А.* Организация науки и техники и научных исследований в США. — М., 1968.